

Křížové kameny a kamenné kříže okresu Brno-venkov a Brno-město

Společnost přátel památných kamenů

část II. KUŘIMSKO

Sestavil:
Milan Šimek
damilphoto

Spolupráce a fotografie:
Pavla Smejkalová
Luboš Korbář
Pavel Valenta

Odkazy na data a zdroje jsou vypsány u jednotlivých formulářů

2021

I. Obecný úvod

Pojem drobných kamenných památek je poměrně široký a lze jej rozdělit podle různých hledisek. Navrhne zde členění, které přihlíží k původnímu významu a funkci, přičemž nebudeme zastírat, že jde o členění z mnoha ohledů nedokonalé. Rozdíly mezi pojmy se mohou u konkrétních případech stírat, objekt mohl plnit více různých funkcí nebo jej prostě nelze jednoduše zařadit.

Samotnou drobnou kamennou památkou přitom myslíme výrobek z kamene nebo několika kamenů sesazených dohromady, který není sám o sobě stavbou – tedy výsledek práce kameníka nebo kamenosochaře, nikoliv výtvar stavebníka, sestávající z většího množství kamenů.

Jedna z mnoha variant jak drobné kamenné památky rozdělit může být následovná:

1. **Pamětní kameny.** Zřejmě nejčastější, jak v historii, tak v současnosti. Jde o tradiční potřebu člověka zaznamenat pro budoucnost zásadní děje života jednotlivců i společnosti. Pamětní kameny byly a jsou osazovány na paměť radostných událostí i tragédií. Že jde o záležitost živou, dokládají ty stovky pomníčků a křížů kolem našich silnic a dálnic. Za pamětní kameny lze považovat vlastně všechny významové typy, včetně náhrobních kamenů nebo tzv. smírčích kamenů (vzhledem k zaměření soupisu se ovšem těmito budeme přece jen zabývat zvlášť), a to napříč historií. Jde o značnou část středověkých a raně novověkých kamenných památek a prakticky všechny takové, zřízené po roce 1800.
2. **Smírčí kameny a kříže.** Středověké a raně novověké právo, převzaté v našich zemích z právních kodexů německých měst (v Čechách se uplatnilo zejména tzv. magdeburské městské právo) umožňovalo akt, který bychom dnes nazvali mimosoudní vyrovnání. Smírčí smlouva měla jednak zastavit starou tradici krevní msty, jednak umožnit, aby se oběti zločinu (lépe řečeno pozůstalí) domohli jakéhosi odškodnění. Smlouva, sepsaná za přítomnosti ručitelů (nazývaných asi správněji „rukojmí“) stanovila jednak odškodné, jednak různé další povinnosti: poplatky vrchnosti, církvi atd. Součástí pokání pachatele mohla být i povinnost vytesat z kamene kříž nebo křížový kámen a osadit jen do místa, kde byl zločin spáchán. Na paměť budoucím generacím i jako akt smíření se s Bohem. Šlo samozřejmě jen o případy, kdy byl pachatel mordu znám, kál se ze svého činu a byl ochoten k obětem. V opačném případě zřejmě nastoupilo právo hrdelní, které už žádné mimosoudní vyrovnání nepřipouštělo... Existence smírčích smluv zaniká s počátkem 17. století de iure, de facto zřejmě místy do jisté míry přetrvává přes rozháranou dobu třicetileté války. První náznaky upouštění od kodexů městských práv přicházejí už s tzv. Koldínovými zákony ke konci 16. století, nicméně až zavedení Obnoveného zřízení zemského (1628 až 1629) a jeho ještě mnohem pozdější vymáhání éru smírčích smluv definitivně ukončilo. Skutečnost, že pojmem „smírčí kámen“ nazýváme často i objekt mnohem mladšího data, je způsobena spíše poněkud umělým rozdělením pro potřeby historiografické. V zásadě platí psané nepsané pravidlo, že za smírčí kámen je považována památka typu kamenného kříže nebo křížového kamene, postavená do roku 1800. Vše pozdější je již chápáno jako pamětní kámen. Z důvodů výše popsaných se v tomto soupise budeme raději držet již zmíněných pojmů křížový kámen a kamenný kříž, bez ohledu na dobu vzniku. Pokud půjde o smírčí kámen, bude toto zmíněno v textu ke konkrétnímu kameni.
3. **Sakrální památky.** Snad netřeba příliš popisovat. Kříže a Boží muka, sochy světců, mariánské a morové sloupy a podobně.
4. **Hraniční kameny**
5. **Stavební prvky a reliéfy.** Kamenná ostění portálů, oken a dveří, kamenné votivní nápisy, erby, ozdobné reléfy...
6. **Výrobně funkční kamenné památky.** Mlýnské kameny, smolné pece, pranýře atd.
7. **Dopravní značení, výstražné kameny.** Sem patří milníky, rozcestníky, brzdové kameny, mýtné kameny apod.

V okrese Brno-venkov a Brno je na naše poměry poměrně hojný počet dochovaných kamenných památek typu křížových kamenů (v menší míře kamenných křížů), přestože tyto počty samozřejmě nedosahují bohatosti západních Čech nebo Vysočiny. Z toho důvodu jsem si dovolil rozdělit region na menší a přehlednější části, a to podle klíče současných tzv. pověřených obcí (jejichž okrsky do jisté míry kopírují historické soudní okresy):

1. Ivančice
2. Kuřim
3. Pohořelice
4. Rosice
5. Šlapanice
6. Tišnov
7. Židlochovice

Kromě vyjmenovaných k seznamu přistupuje ještě město Brno, které je ze správního hlediska samostatným okresem.

Databáze je organizována v samostatných dokumentech (listech, formulářích) ke každému z objektů. Pro účely tohoto soupisu byly jednotlivé listy památek spojeny do jednoho souboru příslušného vždy ke konkrétní části okresu (tedy Ivančicko, Kuřimsko, Pohořelicko atd.). Je možné, že v budoucnu může být zřízena i interaktivní webová databáze; v takovém případě pak formuláře jednotlivých kamenů budou vyvolávány ze seznamu odkazů.

Na začátku každého formuláře je jednoduchá tabulka se základními informacemi (KK = křížový kámen nebo kamenný kříž, H = hraniční kámen, P = pamětní kámen s významem „novodobý“). Čísla odpovídají celostátní evidenci spravované muzeem v Aši.

II. Popisná část: Kuřimsko

K obvodu pověřené obce s rozšířenou působností Kuřim náleží tyto lokality s kameny:

- Čebín (pohřešovaný)
- Kuřim
- Lelekovice
- Rozdrojovice
- Veverská Bítýška

KK	1289	Čebín okr: Brno-venkov	
rozměry	62/49/20		
materiál	???		
Přístupnost /stav	---	původně mírně poškozený	
poznámka	POHŘEŠOVANÝ KÁMEN		

Umístění: Stával na náspu silnice z Čebína do Kuřimi. Tato poloha byla však druhotná, cca v rámci 70.-80.let.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_venkov/Cebin.html

Popis: Obdélníkový, nahoře původně zaoblený plochý kámen (materiál neurčen), s poškozeným pravým horním rohem. Stával u staré silnice z Čebína do Kuřimi (dnes neexistuje) po její levé straně. Při přestavbě cesty v roce 1966 (stavba silnice nové v přímé trase) byl údajně vyvrácen a pohozen do polí. Později byl díky úsilí několika nadšenců z Moravských Knínic vykopán a osazen v náspu současné silnice, v roce 1988 pak zmizel, zřejmě ukraden. Možná na něj bylo nechtíc upozorněno článkem v závodním zpravodaji TOS Kuřim, v seriálu o smírčích kamenech od A.B. Krále, který měl vycházet právě v letech osmdesátých (informace o existenci článku: Zdeněk Krejčí, Nedvědice). Spíše však šlo o souhru náhod.

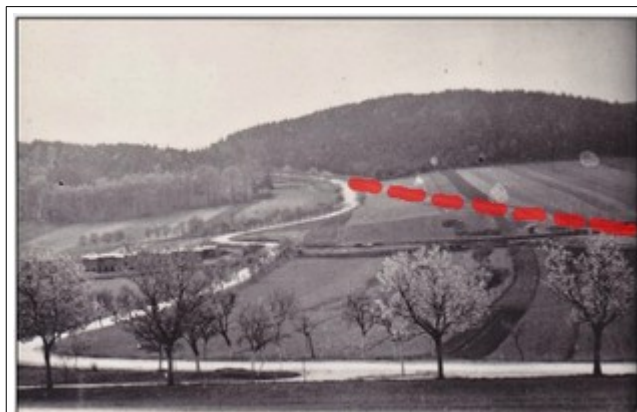
Na kameni byl pozitivní reliéf latinského kříže a přes něj po ploše kamene nápis, interpretovaný přibližně takto: „**ZDE ODPOCIWA WACLAW (F)ARWICKE . HLEDTESS ABY SPASILA DVSSI EG(C)HO . LET MAGIC XXVII**“

Pod pravým ramenem byly soukenické nůžky, pod levým snad pastýřská hůl nebo velký klíč.

Historie: A.Franz roku 1893 (Fig 24): „An der strasse von Czebin nach Gurein, an der Grabenböschung.“

Zmínka o kameni je v knize „**Moravské Knínice – historie a současnost**“, vydané v roce 2012.

Citována je v **Čebínském zpravodaji, roč.VI/číslo 9** ze září 2016: „...na pravé straně silnice Kuřim-Tišnov na Kříbech stával smírčí kříž, při přestavbě nové silnice v roce 1966 byl vykopán a pohozen do polí... Zasluhou Josefa Dvořáčka (č.p. 179), Jana Pleskače (č.p.48) a Josefa malého (č.p.45) byl obnoven. Bohužel v roce 1988 byl kámen ukraden...“

Původní silnice Čebín-Kuřim, ta současná je červeně

Trasa staré silnice na císařském otisku

KK	1715	Kuřim okr: Brno-venkov	
rozměry	115/50/18		
materiál	načervenalý pískovec až slepenec		
Přístupnost /stav	přístupný jako exponát muzea	dobrý, nápis a reliéf zničen erozí	
poznámka			

Foto původního umístění kamene v opěrné zdi terasy u kostela (do r. 2018)

Umístění: Součástí expozice „Kuřim na spojnici cest“ místního muzea v areálu zámku.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_venkov/Kurim.html

Evidenční list kulturní památky: ---

Popis: Na plochem hranolu z načervenalého pískovce až slepence (pískovec s vtroušenými zrny větších frakcí) je nahoře vytesán v pozitivním reliéfu malý jetelový kříž. Pod ním reliéfní obrazec ke kterému existují dva výklady: buď má jít o poutnickou hůl s rancem nebo o hlavu do níž je zařatá motyka (či dvoubřitá sekerka). Zbytek plochy vyplňoval šesti- (možná sedmi-) řádkový nápis, ze kterého je dnes s velkými obtížemi čitelné pouze:

//(?) O/DNE 26 (___) 8(B)P(-)/(-----)/(-L-----)/(--VNA ZABIT/ (--WY MUZ MA)---)/(---- I)//

(zdroj:informační tabule u exponátu v muzeu, několik písmen doplněno navíc z graficky upravené fotografie, doplněno řádkování - lomítka)

Asi 70let až roku 2018 byl kámen zazděný v podezdívce terasy před kostelem sv. Maří Magdaleny. Jeho původní stanoviště mělo ovšem být v tzv. „Mózích“, čímž se zřejmě rozumí lokalita na jihozápad od centra, mezi novou zástavbou a vrchem Šiberná. Od roku 2018 byl umístěn ve dvoře zámku, v současnosti je pak výstavním exponátem místního muzea v areálu téhož zámku (v sousedství kostela).

V souvislosti s vyjmutím kamene ze zdi došlo k překvapivému objevu: zadní strana nese rovněž nápis, poněkud lépe čitelný:

//SOUSED A MISTR S(---)/(---)ENIK Z LOMNICE POCHOVÁN PAK W L(---)/(---)NICE. PÁN BŮH RAČ MU DÁTI LEHKÉHO (S)POČINUTÍ// (přepis textu z informační tabule v muzeu).

Podle textu lze opatrně soudit, že kámen (konkrétně nápis na něm) zcela jistě nepochází z období středověku nebo raného novověku, ale bude patrně mnohem mladší.

Obrázky: foto Pavla Smejkalová © 2021 (na další straně)

KK	1749	Lelekovice okr: Brno-venkov		
rozměry	120/50/?			
materiál	Červenavý pískovec až slepenec			
Přístupnost /stav	přístupný	dobrý		
poznámka				

Umístění: Zazděný ve vnější straně zdi bývalé jižní sakristie kostela sv. Filipa a Jakuba v areálu bývalého hradního návrší.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_venkov/Lelekovice.html

Evidenční list kulturní památky: - (chráněn pouze v rámci kulturně historické památky areálu kostela, býv hradiště a hřbitova).

Popis: Křížový kámen neznámého původu, snad smírčí, pravděpodobněji však náhrobní kámen z doby založení kostela a hradu (13.století). Viditelné rozměry 120x50cm, šířka delšího trámu latinského kříže je 10cm, nad příčným břevnem se kónicky rozšiřuje z 8,5 na 11cm. Příčné břevno má šířku 8cm. Kříž vystupuje nad rovinu pozadí cca 1,5cm. Materiál: načervenalý konglomerát (slepenec) s pojivem obsahujícím železo, původem ze sedimentů boskovické brázdy. Kámen byl nejspíš začátkem 16.století použit jako materiál ke stavbě sakristie při jižní straně kostela (*původní vstup byl rovněž z jihu, zaslepený pozdně gotický portál je k vidění vedle sakristie; stavba byla provedena hutí mistra Pavla, dochoval se po ní konsekrační kříž ve zdivu objevený během poslední rekonstrukce kostela*). V 19.století byl v rámci další přestavby chrámu pod vrstvou omítky kámen znovuobjeven.

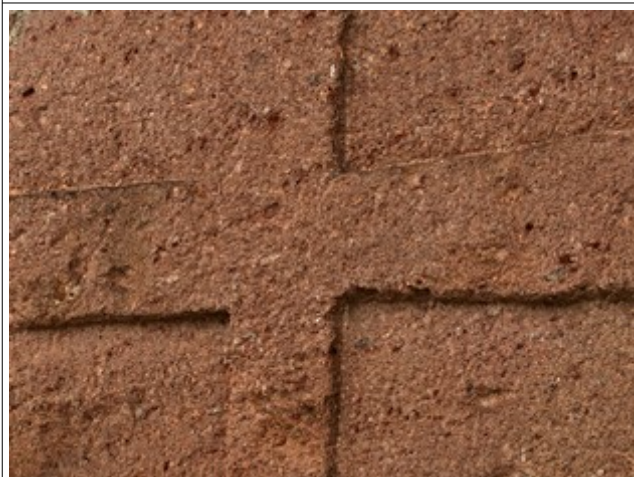
Na webových stránkách obce Lelekovice (<https://www.lelekovice.cz/o-obci/historie-obce/o-kostele/>) je ke kameni text: „...*Jedná se zřejmě o náhrobek významnější osoby ze 13.století, který byl druhotně zazděn při budování sakristie s věží. Dost možná, že se jedná o náhrobek některého z rodičů nebo prarodičů prvně uváděného vladyky z Lelekovic.*“ *Toto je samozřejmě pouhá teoretická a neověřitelná konstrukce.*

Historie: O historii publikování a významných pramenech (prozatím) žádné důležité poznatky.

Umístění kamene ve zdi sakristie (16. až 19.stol. nad ní byla dřev.věž), kámen samotný skryt pod omítkou.

Gotický portál původního jižního vstupu do kostela.

Detail struktury červenavého slepence.

KK	2502	Rozdrojovice okr: Brno-venkov	
rozměry	58/50/20		
materiál	pískovec až slepenec		
Přístupnost /stav	přístupný	silně navětralý, otlučený	
poznámka			Foto: Pavla Smejkalová © 2020

Umístění: V mezi na rozcestí od ulice Na rovinách směrem k vysílači, naproti chatě.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_venkov/Rozdrojovice.html

Evidenční list kulturní památky: ---

Další zdroje: https://www.rozdrojovice.cz/userfiles/files/zpravodaj/Rozdrojovice_1_2021.pdf

Popis: Navětralá kamenná deska s otlučenou horní částí, z plochy vlivem eroze vystupují místy hrubší úlomky horniny. Poškození zasahuje až do pozitivního reliéfu latinského kříže. Místní legenda tvrdí, že na kameni krom kříže býval reliéf nůžek a špulky, dnes jsou patrný pouze nevýrazné stopy po vystouplém reliéfu „něčeho“ pod oběma břevny. Novodobé vandalské nápisy které kámen zdobily, jsou již poněkud omyté deštěm, turistická značka na boku časem snad zmizí také (turistická trasa již kolem nevede).

Kámen stojí v mezi na rozcestí, v lokalitě zvané místními obyvateli U zabitýho. Legenda vypráví, že zde za válek prusko-rakouských (za vlády Marie Terezie) byl Prušáky zastřelen chudý ševcovský vandrovník. Zdejší obyvatelé později nad jeho hrobem vztyčili kámen s křížem, špulkou a nůžkami (poznámka: v tom případě by asi spíše šlo o krejčího...?).

Současné stanoviště není původní. V 70. letech 20. století byl kámen kvůli výstavbě posunut o 20m směrem k lesu, později při stavbě chat vyvrácen a zahrnut zeminou. Jeho záchrana je záležitostí skupinky místních obyvatel, kteří jej někdy kolem roku 2010 vykopali a znovu osadili do místa kde stojí dosud.

Obrázky: foto pravo Pavel Valenta

KK	0836	Veverská Bítýška okr: Brno-venkov	
rozměry	110/45/15		
materiál	pískovec		
Přístupnost /stav	přístupný	dobrý(po opravě)	
poznámka	Památkově chráněno od 3.5.1958 kat. č. 1000158953 rejtr.č. ÚSKP: 46447/7-1076		

Umístění: Stojí na zatravněné enklávě vlevo od silnice z Vev.Bítýšky na Hvozdec na okraji plochého návrší, 1.8km JJZ od kostela.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_venkov/Veverska_Bityska.html

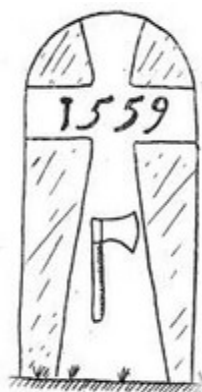
Evidenční list kulturní památky: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=908321

Popis: Původně byl popsán jako „velmi erodovaná žulová deska“ (ve skutečnosti jde o pískovec), na čelní straně orámovaný kříž s klínovou nohou. Starší zprávy hovoří o tom, že na vodorovném břevnu byl vytesán letopočet 1559, v povrchu klínovité nohy byl reliéf sekery. Pozdější silně navětralý stav památky tuto skutečnost bohužel nemohl jednoznačně potvrdit (což konstatuje i kniha Kamenné kříže Čech a Moravy). V nedávné době došlo k restauraci (obroušení erodovaného povrchu, zvýraznění hran a zřejmě nově tvarované, nepůvodní zakončení trámců) kamene, která obrazec i letopočet na kříži prominula.

Místní pověst hovoří o hádce dvou přátel: *"Před mnoha lety putovali zdejším krajem dva tovaryši, kteří se vraceli z vandru. Když pojedli a popili v místním zájezdní hospodě, vydali se pozdě odpoledne na další cestu. Za Bítýškou však došlo u nich k hádce, která vyvrcholila soubojem. Jeden z tovaryšů byl na místě zabit, druhý zemřel následkem zranění druhého dne zrána."*

Webové stránky městyse udávají další variantu výkladu, totiž že kámen mohl sloužit pouze jako výstražné znamení u cesty varující před ostrou zatáčkou a klesáním.

Historie: O historii publikování a významných pramenech (prozatím) žádné důležité poznatky.

Vlevo: kresba z webových stránek městyse Veverská Bítýška (<https://www.obecveverskabityska.cz>)

Nahoře: původní stav kamene, rok 2011. Fotografie: pan Lubomír Berka, copy: www.smircikrize.euweb.cz

Nahoře: současný stav, damilphoto © 2021

Pohled zezadu, damilphoto © 2021

Detail, graf. upraveno, damilphoto © 2021